

SKLADENJSKI VZORCI V ŽITJU ALEKSANDRA NEVSKEGA

V članku so predstavljeni trije staroruski skladijski pojavi, opazovani v dvanajstih rokopisnih kopijah *Žitja Aleksandra Nevskega* iz obdobja od poznega 14. do poznega 17. stoletja. Opisani so: absolutni dativ, dvojni tožilnik in skladijski vzorci z eno nikalnico. Nobenega od njih v sodobni ruščini ne zasledimo več.

This article examines three Old Russian syntactic phenomena in 12 copies of *The Life of Alexander Nevski*, dating from the late fourteenth to the late seventeenth century. Those phenomena are: The Absolute Dative, The Double Accusative and The clauses with one negation. All of them do not exist in Modern Russian language.

Najpomembnejši podatki o gradivu. Po mnenju ruskega zgodovinarja Jurija Begunova je bilo »Žitje Aleksandra Nevskega« (v nadaljnjem besedilu ŽAN) napisano leta 1282 ali 1283 v Vladimirju, v samostanu Rojstva Bogorodice (Монастырь Рождества Богородицы), kjer je bil leta 1263 pokopan knez Aleksander Nevski.¹ Sodeč po vsebini ŽAN, je bil njegov anonimni pisec najprej služabnik kneza Aleksandra, potem pa menih v omenjenem samostanu. Izvirnik prve redakcije ŽAN ni ohranjen. Danes je na voljo le 12 poznejših rokopisnih kopij. Navajamo jih v šifrah, ki jih je prvič uporabil omenjeni zgodovinar Begunov.² To so okrajšave za nazive posameznih rokopisov ŽAN. Njihovi nazivi so določeni, bodisi po nahajališču, po mestu hranjenja, ali pa po lastnikih, kar je razvidno iz naslednjega pregleda.

1. *Lv* – od: »Лаврентьевский« (список), ker je v Lavrentijevem letopisu iz leta 1377;
2. *Ps* – od: »Псковский«, ker je v Drugem pskovskem letopisu (iz 14.–15. stoletja);
3. *P* – od: »Псково-Печерский«, ker so ga našli v Pskovo-Pečerskem samostanu pri Pskovu;
4. *A* – od: »Академический«, ker je ta rokopis nekdanja last Duhovne akademije v Moskvi;
5. *V* – od: »Волоколамский«, ker je bil najden v Josifo-Volokolamskem samostanu;
6. *M* – od: »Музейский«, ker se ta rokopis hrani v Državnem zgodovinskem muzeju v Moskvi;
7. *Ar* – od: »Архангельский«, ker so rokopis našli v neki staroverski občini v Arhangelsku;

¹ Ю. К. Бегунов, *Памятник русской литературы XIII века «Слово о погибели русской земли», Москва-Ленинград, 1965, 61.*

² Ю. К. Бегунов, *op. cit.*, 16–17 in naprej.

8. *Pg* – od: »Погодинский«; rokopis je poimenovan po nekdanjem lastniku M. P. Pogodinu;
9. *B* – od: »Барсовский«; rokopis je poimenovan tudi po nekdanjem lastniku E. V. Barsovu;
10. *R* – od: »Румянцевский«, ker se ta rokopis zdaj nahaja v Muzeju Rumjanceva v Moskvi;
11. *O* – od: Овчинниковский« – je bil poimenovan po nekdanjem lastniku A. N. Ovčnikovu;
12. *U* – od: »Уваровский« – ta rokopis izhaja iz nekdanje zasebne zbirke grofa A. S. Uvarova.

Čas in mesto nastanka posameznih rokopisov ŽAN sta razvidna iz naslednjih podatkov:

Lv – leta 1377, v Samostanu Marijinega oznanjenja (Благовещенский монастырь) v Nižnjem Novgorodu; *Ps* – leta 1486, v Pskovu; *P* – v letih 1486–1487, v Pskovo-Pečerskem samostanu; *A* – v sredini 16. st., v Zagorsku; *V* – v tretji četrtini 16. st., v Josifo-Volokolamskem samostanu; *M* – v tretji četrtini 16. st., v Samostanu Rojstva Bogorodice, v Vladimirju; *Ar* – v tretji četrtini 16. st., v vasi Kidekša pri Suzdalju; *Pg* – v tretji četrtini 16. st., v mestu Vologda; *B* – ob koncu 16. ali na začetku 17. st., v mestu Olonec; *R* – v drugi četrtini 17. st., v vasi Paberežje pri mestu Povenec; *O* – v sredini 17. st., v okolici Suzdalja; *U* – v tretji četrtini 17. st., v Ugliču ali v Ustjugu.³

Predmet raziskav. Predmet naših raziskav so trije staroruski, oziroma cerkvenoslovanski skladijski vzorci, ki jih srečujemo v rokopisih ŽAN. To so: 1) absolutni dativ (Dativus absolutus, дательный самостоятельный), 2) dvojni tožilnik (двойной винительный) in 3) skladijski vzorci z eno nikalnico (обороты с одним отрицанием). Ti trije skladijski vzorci nimajo ničesar skupnega, razen dejstva, da jih v sodobni ruščini ni več.

Metoda raziskave. V naši raziskavi uporabljamo **lingvotekstološko** metodo, kar pomeni da pri preučevanju treh omenjenih pojavov v staroruski skladnji upoštevamo vse inačice stavkov v različnih rokopisih ŽAN in jih med sabo primerjamo. Pri navajanju ustreznih primerov iz rokopisov uporabljamo sodobno rusko pisavo, ker smo v svojih prejšnjih prispevkih dokazali nevtralizacijo fonemov /jat/ in /e/ v vseh rokopisih ŽAN.⁴ Po navedku primera iz ŽAN, sledijo v oklepajih šifra rokopisa in številka lista iz zbornika, v katerem se nahaja dani rokopis. Ko gre za hrbtno stran lista, dodajamo še črko »v« (»verso«). Za rokopise

³ Ю. К. Бегунов, op. cit., 195–212.

⁴ Aleksandar Done, Fonetsko-fonološka analiza rukopisnih kopija »Žitija Aleksandra Nevskog – A Phonetic-phonological Analysis of Manuscripts of »The Life of Prince Alexander Nevskij«, Radovi Filozofskog fakulteta, IX–X, 1976–1980, Sarajevo, 1980, 123–141 (gl. str. 126–129); isti, О неразличении звуков /ять/ и /е/ писцами-переписчиками »Жития Александра Невского, Славистички студии, IV–V, 1984–1985, Скопје, 1985, 121–127; isti, К вопросу нейтрализации древнерусской фонемы /ять/ (На материале »Жития Александра Невского« и »Слова о погибели русской земли« первых редакций), Slavonica 1997/98, 4/2, Sheffield, 1998, 41–58.

Lv in *Ps* uporabljamo še črki »a« in »b«, s pomočjo katerih označujemo levi, oziroma desni stolpec strani. To lahko pojasnimo na naslednjem primeru: *Ps*162av – 162bv pomeni da se navedeni stavek začenja v levem stolpcu hrbtni strani lista št. 162 iz zbornika, v katerem se nahaja rokopis *Ps*, končuje pa v desnem stolpcu istega lista. Prevoda v sodobno ruščino in slovenščino sledita po navajanju staroruskih primerov.

1. Absolutni dativ. V rokopisih ŽAN srečujemo enostavčne povedi s posebnim odvisnim delom v funkciji prislovnega določila časa, ki se imenuje *absolutni dativ*. Njegova glavna dela sta samostalnik ali zaimek in deležnik. Obe besedi sta v dajalniku. Takšne enostavčne povedi prevajamo v sodobne slovanske jezike kot podredne dvostavčne povedi, v katerih stavčna osebek (če ni opuščen) in povedek postajata osebek in povedek glavnega stavka, medtem ko namesto absolutnega dativa dobimo odvisni stavek s časovnim pomenom. V novonastalem odvisnem stavku se samostalnik (ali zaimek), ki je pred prevodom bil v dajalniku, po prevodu navaja v imenovalniku in postaja osebek tega odvisnega stavka. Medtem ko se deležnik, ki je bil pred prevodom tudi v dajalniku, prevaja kot osebna glagolska oblika in postaja povedek istega odvisnega stavka. V rokopisih ŽAN ločimo dva tipa absolutnega dativa, ki jih pogojno imenujemo: *cerkvenoslovanski* in *staroruski*. V **cerkvenoslovanskem** tipu absolutnega dativa se samostalnik ali zaimek v absolutnem dativu, ki po prevodu postaja osebek v odvisnem stavku, **razlikuje** od osebka v stavku, ki je po prevodu postal glavni. V **staroruskem** tipu absolutnega dativa, imata glavni in odvisni stavek po prevodu **isti** osebek. Ugotavljamo stanje v rokopisih ŽAN.

1.1. V rokopisih *Lv*, *Ps*, *B* in *R* beremo naslednje: »Стоящю же ему при краи моря, стрежаше обою пути и пребысть всю ночь въ бдении« (*Lv*169b, *Ps*158a, *B*307, *R*652). Prevoda: »**Когда он стоял на берегу моря, он стерёг оба пути и не спал всю ночь**«; »**Ко je stal na obali morja, je pazil na obe poti in je prebedel vso noč**«. Absolutni dativ je »Стоящю же ему при краи моря«. Drugače je v prepisu *Pg*: »Стоящю же ему при краи моря, стрегущю обою пути, и пребысть всю ночь въ бдении« (*Pg*68v). V tem primeru absolutni dativ ima dva deležnika: **Стоящю** in **стрегущю**. Sedaj stavek »и пребысть всю ночь въ бдении« nadomešča glavni stavek, ki je povezan z absolutnim dativom veznikom »и«. Povezovanje absolutnega dativa z ostalim stavka s pomočjo veznika »и« je pogost pojav v staroruskih besedilih.⁵ Isti stavek beremo tudi v rokopisu *U*: »Стоящю же ему при краи моря, стрегуще обою пути, и пребысть всю ночь во бденьи« (*U*349). Drugi deležnik – **стрегуще** je v imenovalniku množine moškega spola, ne pa v dajalniku ednine. To je prvi nedvomen znak začetka razpadanja absolutnega dativa, kot skladdenjskega vzorca, ker se nedoločeni aktivni deležnik **стрегуще** ne ujema z zaimkom **ему** in drugim deležnikom **стоящю** v sklonu in številu, kar pomeni, da beseda **стрегуще** ni več

⁵ В. И. Борковский, П. С. Кузнецов, *Историческая грамматика русского языка*, Москва, 1965, 482–483.

deležnik, marveč deležje. To je hkrati znak začetka izginotja sklanjatve nedoločnih aktivnih deležnikov v ruščini. V rokopisih *M*, *Ar* in *O* manjka prvi del absolutnega dativa – »**Стоящю ему при краи моря**« in lahko preberemo le naslednje: »**Стрегущю ему обоя пути и пребысть всю ноць въ бдении**« (*M*141v, *Ar*116, *O*533v). V rokopisih iz 16. stoletja *A* in *V* spet ni ujemanja zaimka in deležnika v sklonu in številu: »**Стрегуще ему обоя пути и пребысть всю ноць во бдении**« (*A*3, *V*179), kar pomeni, da je tudi v tem primeru namesto deležnika deležje. V rokopisu *P* ni ustreznega stavka. V vseh navedenih inačicah imata absolutni dativ in stavek **isti** osebek, kar pomeni, da v tem primeru ta absolutni dativ sodi k staroruskemu tipu. Čeprav osebek stavka ni besedno izražen, je iz konteksta vendarle razvidno, da je **isti** človek »stal na obali morja, pazil na obe poti in prebedel vso noč«. Absolutni dativ ima časovni pomen, dejanja vseh treh glagolov pa so potekala sočasno. Uporabljena sta cerkvenoslovanski obliki deležnikov – **стоящю** in **стрегущю** (ali deležje **стрегуще**), namesto staroruskih: **стоячю** in **стерегучю**.

1.2. Navajamo tri primere popolnega razpada absolutnega dativa: 1) »**И въставше утро, обретошася трупья мертва вся**« (*L*v169bv); 2) »**И въставше утро, обретошася вся трупия ихъ мертва**« (*R*653v); 3) »**И воставши утро, обретошася вся трупия ихъ мертва**« (*B*309v). V nobenem od treh navedenih primerov dejansko ni ne deležnika, niti samostalnika v dajalniku; samostalnik **утро** je v imenovalniku ednine srednjega spola, medtem ko je deležnik **въставше** (*L*v in *R*) v imenovalniku množine moškega spola, deležnik **воставши** (*B*) pa je v imenovalniku ednine ženskega spola. To pomeni, da v navedenih treh inačicah istega stavka deležnikov sploh ni, temveč sta namesto njih deležja. Domnevamo, da je v izvorniku ŽAN bila pravilna oblika absolutnega dativa **въставъшю утро**, sicer oba skladijska vzorca **въставше утро** in **воставши утро** – nimata nikakršnega smisla. Po tem popravku dobimo stavek: »**И въставъшю утро, обретошася вся трупия ихъ мертва**«. Prevoda: »**Когда наступило утро, нашли их трупы**« – »**Ко се je zdanilo, so našli njihova trupla**«. Absolutni dativ in glavni stavek imata različna osebka: **утро** in **трупия**. Razen tega je ta absolutni dativ prislovno določilo časa. Dejanji glagolov **въстати** in **обрестися** sta potekali sočasno. Vse to pomeni da, je ta absolutni dativ cerkvenoslovanski. V rokopisih *Ps*, *P*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *Pg*, *O*, *U* tega absolutnega dativa ni.

1.3. V desetih rokopisih beremo naslednja dva stavka: 1) »**Въсходящю солнцю и съступишася обои воиска**« (*Ps*159av, *B*311v, *R*654v, *U*350v) – »**Когда восходило солнце, сошлись оба войска**« – »**Ко je sonce vzhajalo, sta se srečali obe vojski**«; 2) »**Въсходящю солнцю, съступишася обои вои**« (*A*5v, *V*183v, *M*146, *Ar*120v, *Pg*72v, *O*537) – »**Когда восходило солнце, сошлись воины обеих [сторон]**« – »**Ко je sonce vzhajalo, so se srečali vojaki obeh [strani]**«. V rokopisih *L*v in *P* teh stavkov ni. V obeh primerih imata absolutni dativ in glavni stavek različna osebka: **солнце** in **воиска** ali **вои**, absolutni dativ pa ima časovni pomen. Dejanji glagolov **въсходити** in **съступитися** sta potekali sočasno. Torej, spet gre za cerkvenoslovanski tip absolutnega dativa. Oblika

deležnika je tudi cerkvenoslovanska – **ВЪСХОДЯЩЮ**, namesto staroruske **ВЪСХОДЯЧЮ**.

V rokopisih ŽAN je absolutni dativ uporabljen 24-krat – v naslednji distribuciji: po trikrat v *B* in *R*, ter po dvakrat – v *Lv*, *Ps*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *Pg*, *O* in *U*. V rokopisu *P* sploh ni primerov absolutnega dativa. Staroruski tip absolutnega dativa je uporabljen 11-krat – po enkrat v rokopisih *Lv*, *Ps*, *M*, *A*, *V*, *Ar*, *Pg*, *B*, *R*, *O* in *U*. Cerкvenoslovanski tip absolutnega dativa je uporabljen 13-krat – v naslednji distribuciji po posameznih rokopisih: po dvakrat – v *B* in *R*, ter po enkrat – v: *Lv*, *Ps*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *Pg*, *O* in *U*. Nepravilno uporabo staroruskega tipa absolutnega dativa smo ugotovili trikrat – po enkrat v rokopisih *A*, *V* in *U*. Napačno uporabo cerкvenoslovanskega tipa absolutnega dativa smo ugotovili v treh rokopisih: *Lv*, *B* in *R* – po enkrat. Absolutni dativ v ŽAN bil je pravilno uporabljen 18-krat, oziroma v 75 % primerov, kar pomeni da na napačno uporabo tega skladijskega vzorca odpada 25 % primerov.

Distribucija pravilne uporabe absolutnega dativa po posameznih rokopisih je naslednja: po dvakrat – v: *Ps*, *M*, *Ar*, *Pg*, *B*, *R* in *O*, ter po enkrat – v: *Lv*, *A*, *V* in *U*. Absolutni dativ je, ne glede na tip, vsekakor cerкvenoslovanizem, ker tega skladijskega vzorca ni v staroruskih listinah in drugih pravnih besedilih, ki najbolj pristno odražajo pogovorno staroruščino in kjer so cerкvenoslovanizmi po navadi zelo redki.⁶

1.1. Navidezni absolutni dativ. V nekaterih rokopisih ŽAN srečujemo stavke, kjer sta samostalnik in deležnik v dajalniku, toda na podlagi njihovih drugih skladijskih funkcij sklepamo, da ne gre za absolutni dativ. Takšne primere pogojno imenujemo »navidezni absolutni dativ«.

1.1.1. V rokopisu *Pg* beremo naslednji stavek: »**Князю же Александру умножшу дни жития его**« (*Pg75*). V tem stavku je **дни** osebek z neujemalnim prilastkom **жития его**, povedek pa je **умножшу**, čeprav je deležnik, toda v staroruskih besedilih pogosto srečujemo deležnike v funkciji povedka⁷. Medtem ko je **Александру** nepremi predmet v dajalniku, je **князю** samostalniški prilastek nepremega predmeta (tudi v dajalniku). Očitno v tem stavku ni absolutnega dativa, kar je razvidno tudi iz naslednjih petih različic navedenega stavka v ostalih rokopisih: 1) »И умножишася дни живота его в велице славе« (*Ps161av*); 2) »И умножишася дни живота его« (*P246*); 3) »Великому же князю Александру Ярославичю умножишася дни жития его« (*A7v-8*, *V187v*); 4) »Великому же князю Александру Ярославичю умножися дни живота его« (*M150*, *Ar125-125v*, *O540v*); 5) »И умножишася дни жития его в велицеи славе« (*B317*, *R657*). V rokopisih *Lv* in *U* tega stavka ni.

Prevoda: »И продолжились дни его жизни в великой славе«; »In dnevi njegovega življenja so se podaljšali v veliki slavi«. Prevedli smo po prvi (*Ps*) ali

⁶ *Историческая грамматика русского языка. Синтаксис. Простое предложение.* Под ред. В. И. Борковского. Москва, 1978, 217.

⁷ В. И. Борковский, П. С. Кузнецов, op. cit., 378–379.

zadnji (*B* in *R*) inačici, ker so besede **Великому же князю Александру Ярославичю** v rokopisih *A*, *V*, *M*, *Ar* in *O* pozne interpolacije, medtem ko so prepisi *Ps*, *P* in *U* skrajšani, kopija *Lv* pa je ohranjena le delno.

1.1.2. Deset rokopisov vsebuje pet inačic stavka z navideznim absolutnim dativom: 1) »И бысть сеча зла и трусь от копии ломлени и звук от сечения мечнаго, якоже и езеру померзъшю двигнутися« (*Ps*159av); 2) »И бысть сеча зла и труск, от копее ломление (*O*: »от ломлени копее«) и звукъ (*Pg*: »звукъ«) от мечнаго сечения, якоже морю мерзшу двигнутися« (*A*5v, *V*183v, *M*146-146v, *Ar*120v-121, *Pg*72v, *O*536v); 3) »И бысть сеча зла, велика и трус от ломания копия ихъ и звукъ от сечения мечнаго, якоже морю померзшу двигнутися« (*B*312); 4) »И бысть сеча велика и зла, трескъ от ломания копия и звукъ от сечения мечнаго, якоже двигнутися морю померзшему« (*R*654v); 5) »И бе сеча зла и трусь от от копии, бысть молния и звукъ от сечения мечнаго, якоже и морю померзшу двигнутися« (*U*350v). V rokopisih *Lv* in *P* teh stavkov ni. Pravkar smo navedli pet inačic dvostavčnega podredja z glavnim stavkom na začetku in prislovnim odvisnikom za način, ki vsebuje navidezni absolutni dativ. Vzorec **езеру померзшу** ali **морю померзшему** ni pravi absolutni dativ, ker je deležnik **померзшу** ali **померзшему** adjektiviran in kot takšen ne zamenjuje povedka, temveč je ujemalni prilastek samostalniku **езеру** oziroma **морю**, ki se nahaja pred ali za nedoločnikom. Tukaj gre za vzorec **dajalnik z nedoločnikom** (dativus cum infinitivo, дательный с инфинитивом), ki se še vedno lahko uporablja v sodobni ruščini, na primer: »Вам отвечать!« (»Vi boste odgovarjali!«). Absolutni dativ se nahajal v enostavčni, ne pa v dvostavčni povedi. Vse, kar smo pravkar navedli, je razvidno iz prevodov različice iz rokopisa *R*, čeprav izbira prevoda katerekoli druge inačice ne bi spremenila skladijskega odnosa med stavkoma: »И была большая и страшная сеча, треск от ломания копий и звон от мечей сечения, будто замёрзшее озеро сдвинулось«; »In bilo je veliko in strašansko klanje, tresk lomljenja kopij ter žvenket mečev, kot da bi se zaledenelo jezero premaknilo«. Mimogrede naj bo omenjeno, da gre tukaj za Čudsko jezero (*Pejpus*) in da je staroruska beseda »море« pomenila »morje« in »jezero«.

1.1.3. Navajamo dvostavčno podredje, ki ima naslednji dve inačici: 1) »Кто не удивится о сем, яко телу бездушну сущю и везому от дальнихъ градъ в зимное время« (*Ps*162av, *B*319v, *R*659, *U*353). 2) »Кто не дивится о сем, яко телу бездушну сущю, превезену от далныхъ странъ в годъ зимы«. (*P*249). V rokopisih *Lv*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *Pg* in *O* tega stavka ni. V obeh različicah staroruske povedi je glavni prvi stavek, odvisni stavek pa odgovarja na vprašanje »О чемь?«. To pomeni da je drugi stavek predmetni odvisnik. Osebek glavnega stavka je **Кто**. Logičen osebek odvisnega stavka je **телу**. Torej imata stavka **različna** osebka. Deležnika **сущю** in **везому** ali **превезену** sta logična istovrstna povedka (**однородные сказуемые**). Pridevnik **бездушну** je osebkov ujemalni prilastek. Na prvi pogled se zdi, da je v predmetnem odvisniku res pravi absolutni dativ. Vendar temu ni tako, ker poved z absolutnim dativom mora vsebovati tudi glagol v

osebni obliki, česar v tem primeru ni. Zato menimo, da gre spet za navidezni absolutni dativ. Kar zadeva prevod, prevajamo le prvo različico, ki je bolj smiselna in uporabljamo pogojniki: »Кто бы не удивился тому, если тело было бездыханным и везомо из отдалённых городов в зимнее время«; »Kdo se ne bi začudil temu, če telo ni imelo duše in če so ga vozili po zimi iz oddaljenih mest«.

1.1.4. Z naslednjim stavkom se končujeta rokopisa *P* in *U*: »**Богу же нашему слава, прославльшему святая своя во веки векомъ. Аминь**« (*P*249, *U*353). V ostalih desetih rokopisih tega stavka ni. Spet imamo dvostavčno podredje, kjer je prvi glavni stavek, drugi pa je odvisen. Samostalnik **Богу** je nepremi predmet v glavnem stavku. Deležnik **прославльшу** je logičen povedek v odvisnem stavku, ki je v celoti prilastek samostalnika **Богу**, zaradi česa smatramo, da gre spet za navidezni absolutni dativ. V prevodih navedeno dvostavčno podredje se glasi: »**Богу нашему слава, прославившему своих святых во веки веков. Аминь**«; »Hvala Bogu našemu, ki je proslavil svoje svetnike. Amen«.

Navidezni absolutni dativ srečujemo v 11 rokopisih ŽAN v 19 primerih in sicer v naslednji distribuciji: štirikrat v prepisu *U*, po dvakrat v rokopisih *Ps*, *P*, *Pg*, *B* i *R*, po enkrat v kopijah *A*, *V*, *M*, *Ar* in *O*. Uporaba navideznega absolutnega dativa prav tako ni mogoča v sodobni ruščini. Kolikor nam je znano, se do sedaj nihče ni ukvarjal z navideznim absolutnim dativom. Menimo, da pojav navideznega absolutnega dativa pomeni razpad pravega absolutnega dativa, zaradi prizadevanja piscev, da se ta skladenjski vzorec čim dlje obdrži v knjižnem jeziku.

2. Dvojni tožilnik. Dvojni tožilnik je starocerkvenoslovanski in staroruski skladenjski vzorec, ki je bil sestavljen iz premege predmeta v brezpredložnem tožilniku (prvi tožilnik) in povedkovega določila ali samostalniškega prilastka v brezpredložnem tožilniku (drugi tožilnik). Navajamo ustrezne primere iz ŽAN.

2.1. V rokopisih ŽAN beremo naslednjih šest tekstoloških inačic enega stavka, ki je dejansko prilastkov odvisnik v podredno zloženi povedi: 1) »иже бе поставил **его** егупетъскыи цесарь **второго** цесаря во Егупте« (*Lv* 168b-168av); 2) »иже бе поставиль **его** египетъскыи царь **второго** царя въ Египте« (*Ps*156av, *A*1v, *V*175v, *M*138, *Ar*112v, *B*303, *O*531); 3) иже и бе поставил егупетъскыи цесарь **второго** цесаря въ Египте« (*P*247); 4) »иже бе въставил египетъскыи царь **второго** царя во Египте **Иосифа**« (*Pg*67); 5) »его же бе поставиль егупетскыи царь **второго** царя въ Егупте« (*R*650); 6) »и бе же поставив **его** египетскыи царь **второго** царя во Египте« (*U*347). Navedene inačice prilastkovega odvisnika vsebujejo skladenjski vzorec dvojnega brezpredložnega tožilnika, kjer je prvi tožilnik premi predmet prehodnega glagola »поставити«, drugi pa povedkovo določilo. Prvi tožilnik je bodisi **его** (*Lv*, *Ps*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *B*, *R*, *O*, *U*) ali **и** (*P*), ali pa **Иосифа** (*Pg*). Drugi tožilnik je **царя** (*Ps*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *Pg*, *B*, *R*, *O*, *U*) ali **цесаря** (*Lv* in *P*), s katerim se prilastek **второго** (*Lv*, *Ps*, *P*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *Pg*, *B*, *R*, *O*) ali **второго** (*U*) ujema v spolu, sklonu in številu. Oblika prvega prilastka je cerkvenoslovanska, oblika drugega pa staroruska. V sodobni ruščini ni več skladenjskega vzorca dvojni tožilnik, temveč se namesto drugega tožilnika lahko uporabi povedkovni orodnik (творительный предика-

тивный). Tako bi se prevod navedenih inačic staroruskega prilastkovnega odvisnika v stavčnem podredju v sodobno ruščino glasil: »его же поставил египетский царь вторым царём в Египте«. Tudi v slovenščini ne obstaja dvojni tožilnik kot skladenjski vzorec in v tem primeru ni možna uporaba povedkovega orodnika. Zato bi se ta stavek lahko prevedel v slovenščino kot sledi: »ki **ga** je postavil egiptovski cesar **za drugega cesarja** v Egiptu«.

2.2 V desetih rokopisih ŽAN lahko preberemo naslednje: »Слышахом **тя**, князя **честна** и **дивна** (Ps161a, A7v, V187, M149, Ar124, Pg74v, B316, R657, O540, U352v). V rokopisih Lv in P tega stavka ni. V rokopisih B in R namesto **дивна** piše **славна**. V pravkar navedenem stavku je prvi tožilnik **тя** – premi predmet glagola **слышати**. Drugi tožilnik **князя** ni povedkovo določilo, temveč samostalniški prilastek predmeta **тя**. Tudi samostalniški prilastek **князя** ima svoja dva pridevniška prilastka **честна** in **дивна** (Ps, A, V, M, Ar, Pg, O, U), ali **честна** in **славна** (B, R). V prevodu v sodobno ruščino uporaba povedkovnega orodnika v tem primeru ni več možna, temveč je treba uporabiti podredno zloženo poved s predmetnim odvisnikom, kar velja tudi za prevod v slovenščino. To sta torej naslednja dva prevoda: »Слышали мы, что ты князь **честный** и **славный**«; »Slišali smo, da si ti knez, časten in slaven«.

2.3 V rokopisu O beremo: »Обретоша **трупия** **мертва**« (O535v). Prvi tožilnik **трупия** je premi predmet prehodnega glagola **обрести**. Drugi tožilnik **мертва** je povedkovno določilo. **Prevoda**: »Они нашли **трупы**«; »Našli so trupla«. V rokopisih Lv, P in U tega stavka ni, medtem ko je v vseh ostalih prepisih ŽAN uporabljena oblika **обретошася**. Če je povedek povratni glagol, je **трупия** osebek, **мертва** pa je povedkovo določilo. V tem primeru gre za dvojni imenovalnik, ki se v sodobni ruščini še vedno uporablja, čeprav redkeje kot v stari ruščini. Zaradi tega dvojni imenovalnik ni predmet našega prispevka, ker se ukvarjamo zgolj s tistimi skladenjskimi vzorci, ki jih v sodobni ruščini ni več.

2.4. V rokopisu Pg beremo: »Зде же обретоша **вся** **трупия** **мертва** от архангела божиа« (Pg71). **Prevoda**: »Здесь нашли **все** **трупы** перебитых архангелом божиим« – »Tukaj so našli **vsa trupla** [ljudi], ki jih je pobil nadangel božji«. V tem stavku povedek je isti kot v predhodnem primeru (**обретоша**). Prvi tožilnik **трупия** je premi predmet s prilastkom **вся**, drugi – **мертва** pa je povedkovo določilo. V rokopisih Lv, P in U tega stavka sploh ni. V rokopisih A, V, M, Ar, B in O je povedek **обретошася** oziroma **обретеся** (R). V tem primeru je **трупия** osebek, **вся** osebkov prilastek, **мертва** pa povedkovo določilo. Torej gre v tej tekstološki inačici navedenega stavka za dvojni imenovalnik. V rokopisu Lv sploh ni skladenjskega vzorca z dvema istima sklonoma: »Зде же обретоша **многое** **множество**, **избьеных** от ангела господня« (Lv169bv). **Prevoda**: »Здесь нашли **множество**, **перебитых** ангелом господним«; »Tukaj so našli **veliko množico**, ki jih je pobil angel božji«.

2.5. V treh rokopisih beremo: »[И] **видевъ** **королевича** **мчаща** под руце« (M142v, Ar117, Pg70v). V rokopisih M in Ar ni veznika »И« na začetku stavka. Deležnik **видевъ** ima funkcijo povedka. Prvi tožilnik – **королевича** je premi

predmet, medtem ko ima drugi tožilnik – deležnik **мчаща** – slovnični pomen povedkovega določila. Prevoda navedenega stavka v sodobno ruščino in slovenščino bi se glasila: »И увидев **королевича, которого тащили под руки**«; »Videvši **kraljeviča**, kako ga v **naglici peljejo** pod rokama«. Primer, o katerem smo pravkar pisali, se nahaja le v treh prepisih ŽAN – *M*, *Ar* in *Pg*. V ostalih rokopisih je stanje naslednje: 1) v *Ps*, *P* in *U* sploh ni navedenega stavka, 2) v *B* in *R* ni deležnika od glagola **мчати** in 3) v treh primerih se ne ujemata samostalnik **королевич** in deležnik glagola **мчати**, ker ima ta naslednje tri oblike: a) **мчащи** (*O*) – imenovalnik ednine ženskega spola, b) **мча** (*Lv*) – imenovalnik ednine moškega spola in c) **мчаще** (*A* in *V*) – imenovalnik množine moškega spola. Navedene oblike sploh niso deležniki, temveč deležja, ker se ne ujemajo z obliko samostalnika – **королевича**, bodisi v sklonu, številu, ali pa v spolu. Iz pravkar povedanega je razvidno, da v devetih rokopisih – *Lv*, *Ps*, *P*, *A*, *V*, *B*, *R*, *O* in *U* – sploh ni dvojnega tožilnika.

Skladenjski vzorec dvojni tožilnik je uporabljen v ŽAN 27-krat in sicer v naslednji distribuciji po posameznih rokopisih: štirikrat – v *Pg*, po trikrat – v *M*, *Ar* in *O*, po dvakrat – v *Ps*, *A*, *V*, *B*, *R* in *U*, ter po enkrat – v *Lv* in *P*. Prvi tožilnik – premi predmet je bil oblikoslovno izražen s samostalnikom ali z zaimkom. Premi predmet, ki je bil šestkrat izražen s samostalnikom, se nahaja v rokopisih: *Pg* – trikrat, ter *M*, *Ar* in *O* – po enkrat. Pogostejši način oblikoslovnega izražanja je z osebnim zaimkom, kar srečamo v 21 primerih in sicer v naslednji distribuciji po posameznih rokopisih: po dvakrat v *Ps*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *B*, *R*, *O* in *U*, ter po enkrat v *Lv*, *P* in *Pg*. Drugi tožilnik ima v ŽAN dve skladenjski funkciji: 1) funkcijo povedkovega določila ter 2) funkcijo samostalniškega prilastka. Drugi tožilnik v funkciji povedkovega določila srečujemo v ŽAN 17-krat in sicer v naslednji distribuciji po posameznih rokopisih: trikrat – v *Pg*, po dvakrat – v *M*, *Ar* in *O*, ter po enkrat – v *Lv*, *Ps*, *P*, *A*, *V*, *B*, *R* in *U*. Drugi tožilnik se po enkrat pojavlja v funkciji samostalniškega prilastka le v naslednjih desetih rokopisih: *Ps*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *Pg*, *B*, *R*, *O* in *U*. Povedkovo določilo ima v ŽAN tri oblikoslovne izraze: a) samostalniški, b) pridevniški in c) deležniški. Povedkovo določilo je po enkrat samostalnik v vseh dvanajstih rokopisih – *Lv*, *Ps*, *P*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *Pg*, *B*, *R*, *O* in *U*. V dveh rokopisih – *Pg* in *O* – je povedkovo določilo oblikoslovno izraženo s pridevnikom. V treh rokopisih – *M*, *Ar* in *Pg* – je povedkovo določilo izraženo z deležnikom. V štirih rokopisih – *Lv*, *A*, *V* in *O* – namesto deležnika se pojavlja deležje. Iz prisotnosti dvojnega tožilnika in odsotnosti povedkovega orodnika v rokopisih ŽAN lahko sklepamo, da stanje v gradivu, ki ga raziskujemo, popolnoma ustreza stanju v 13. stoletju, ker se prav v tem stoletju začneja proces odmiranja skladenjskih vzorcev dvojnih sklonov in zamenjave njihovega drugega dela s povedkovim orodnikom,⁸ ki ga sicer nismo našli v ŽAN. Skladenjski vzorci z dvojnimi skloni so glede na slog nevtralni, ker se pojavljajo v starocerkvenoslovanskih besedilih⁹, kakor tudi v staroruskih listinah¹⁰.

⁸ Я. А. Спринчак, Очерк русского исторического синтаксиса (Простое предложение), Киев, 1960, 184.

3. Skladenjski vzorci z eno nikalnico. Navajamo ustrezne primere iz ŽAN.

3.1. V rokopisu *Pg* je uporabljen nikalni zaimek **никто**, za njim pa členek **же**: »И обретеса ему **никтоже** противяся ему въ брани« (*Pg*72v-73). V ostalih rokopisih nahajamo še eno nikalnico **не** pred glagolom **обрестися**. Izjemi sta rokopisa *Lv* in *P*, kjer tega stavka ni. V prevodih v sodobno ruščino in slovenščino sta, seveda, dve nikalnici: »И **не** нашлось **никого**, кто бы ему мог воспротивиться в бою«; »**Nihče** se **ni** našel, ki bi mu se v boju lahko postavil po robu«.

3.2. V šestih rokopisih je uporabljen nikalni časovni prislov **николи**: »Бысть кричание много, яко **николи** же тако было« (*A8v*, *V189v*, *M152*, *Ar127*, *Pg76*, *O542*). V prevodih v sodobno ruščino in slovenščino sta, seveda, dve nikalnici: »Был такой крик, какого ещё **никогда** не было«; »Bil je velik vik, kakršnega **nikoli ni** bilo«. V drugih petih rokopisih lahko preberemo drugo inačico navedene stavka: »Бысть и кричание и туга тяжка, яка же **несть** была« (*Ps162b*, *P249*, *B319*, *R658v*, *U353*). V prevodih je tudi le ena nikalnica: »Были крик и скорбь великая, какой ещё **не** бывало«; »Bila sta vik in bridka žalost, kakršnih še **ni** bilo«. V rokopisu *Lv* ni ustreznega stavka.

Skladenjski vzorci z eno nikalnico so uporabljeni v ŽAN le dvanajstkrat in sicer v naslednji distribuciji po posameznih rokopisih: dvakrat v *Pg* in po enkrat v *Ps*, *P*, *A*, *V*, *M*, *Ar*, *B*, *R*, *O* in *U*. Uporaba ene nikalnice namesto dveh (kot v sodobnih slovanskih jezikih) je nastala pod vplivom starocerkvenoslovanskega kalka iz grških nikalnih skladenjskih vzorcev.¹¹ To se je nanašalo na nikalnico **ни** (v vseh stavkih v ŽAN se s to nikalnico vedno pojavlja še ena – **не** ali **несть**) in na nikalne zaimke ali prislove s predpono **ни-**, kot, na primer, **никто** in **николи** v ŽAN. Če je v staroruskem stavku edina nikalnica **не** ali **несть**, v prevodu ni nujna uporaba dveh nikalnic, marveč lahko se uporabi le ena, kar je razvidno iz dveh naslednjih stavkov iz rokopisa *Ps* in njihovih prevodov v sodobno ruščino in slovenščino: 1) »добра господина **не** мощно оставити« (*Ps162av*) – »доброего господина **невозможно** покинуть«; »dobrega gospodarja **ni** možno pustiti«; 2) »**несть** подобна сему князя« (*Ps160bv*) – »**Нет** князя подобного ему«; »**Ni** kneza, ki bi mu bil podoben«.

Kot je razvidno iz dosedanje razlage, med skladenjske vzorce z eno nikalnico v ŽAN lahko štejemo le tiste s predpono **ни-**, kot sta **никто** in **николи**, ki se pojavljajo le v šestih primerih: dvakrat v rokopisu *Pg* in po enkrat v *A*, *V*, *M*, *Ar* in *O*.

Zaključek. Vsi trije skladenjski vzorci, ki smo jih obravnavali v tem prispevku, so vsekakor starejši od časa, ko je bil napisan izvirnik ŽAN. Od treh tipov skladenjskih vzorcev, ki jih v sodobni ruščini ni več, sta dva cerkvenoslovanizma – rezultat prvega južnoslovanskega vpliva na staroruščino (absolutni dativ in skladenjski vzorec z eno nikalnico, ki vsebuje predpono **ни-**), medtem ko je tretji

⁹ Г. А. Хабургаев, Старославянский язык, Москва, 1974, 391.

¹⁰ В. И. Борковский, П. С. Кузнецов, op. cit., 393–395.

¹¹ Я. А. Спринчак, op. cit., 225.

(dvojni tožilnik) glede na slog nevtralen. Prisotnost teh skladenjskih vzorcev v našem gradivu priča o njegovi arhaičnosti in podobnosti stanju iz starejšega razvojnega obdobja staroruskega jezika, zlasti iz 13. stoletja. Tega ne demantirajo niti deležja, ker so le ta bila prisotna že v staroruskih spomenikih 11.–12. stoletja¹². Glede navideznega absolutnega dativa, domnevamo, da ga v izvorniku sploh ni bilo ali pa je bilo vsaj manj primerov tega skladenjskega vzorca, kot v prepisih ŽAN.

VIRI:

Fotokopije naslednjih 12 rokopisov ŽAN prve redakcije:

1) v Lavrentijevem letopisu za leto 1263 – polustavni rokopis ŽAN Državne javne knjižnice »Saltikov-Ščedrin« v Sankt-Petersburgu, Fn IV, št. 2, iz leta 1377, listi: 168–169v (*Lv*);

2) v Drugem pskovskem letopisu – polustavni rokopis ŽAN Državnega zgodovinskega muzeja v Moskvi, Sinodalna zbirka, št. 154, okrog leta 1486, listi: 156–162v (*Ps*);

3) polustavni rokopis ŽAN Državnega arhiva Pskovske pokrajine v Pskovu, zbirka Pskovo-Pečerskega samostana (F 449), št. 60, s konca 15. st., listi: 246v–249 (*P*);

4) brzopisni rokopis ŽAN Državne javne knjižnice v Moskvi, zbirka Moskovske duhovne akademije (F 173), št. 208, iz sredine 16. st., listi: 1–9v (*A*);

5) polustavni rokopis ŽAN Državne javne knjižnice v Moskvi, zbirka Josifo-Volokolamskega samostana (F 113), št. 523, iz sredine 16. st., listi: 174v–190 (*V*);

6) polustavni rokopis ŽAN Državnega zgodovinskega muzeja v Moskvi, Muzejska zbirka, št. 1706, iz tretje četrtine 16. st., listi: 137v–152v (*M*);

7) polustavni rokopis ŽAN Državnega arhiva Arhangelške pokrajine v ArhangelSKU, zbirka rokopisnih knjig, št. 18, iz tretje četrtine 16. st., listi: 112–129 (*Ar*);

8) polustavni rokopis ŽAN Državne javne knjižnice v Moskvi, zbirka M. P. Pogodina, št. 641, iz tretje četrtine 16. st., listi: 67v–76v (*Pg*);

9) polustavni rokopis ŽAN Državnega muzeja zgodovine v Moskvi, zbirka E. V. Barsova, št. 1413, s konca 16. – začetka 17. st., listi: 302v–319v (*B*);

10) polustavni rokopis ŽAN Državne javne knjižnice v Moskvi, zbirka Oloneckega duhovniškega semenišča (F 209), št. 15, iz druge četrtine 17. st., listi: 649v–659 (*R*);

11) polustavni rokopis ŽAN Državne javne knjižnice v Moskvi, zbirka A. N. Ovčnikova (F 209), št. 281, iz sredine 17. st., listi: 530–542v (*O*);

12) brzopisni rokopis ŽAN Državnega muzeja zgodovine v Moskvi, zbirka A. S Uvarova, št. 279, iz tretje četrtine 17. st., listi: 346v–353 (*U*).

¹²К. В. Горшкова, Г. А. Хабургаев, Историческая грамматика русского языка, Москва, 1981, 355.

SUMMARY

This article is a research of three syntactic phenomena, which do not exist in modern Russian. The research material comprises 12 copies of *The Life of Alexander Nevski*, dating from the late fourteenth to the late seventeenth century. The first phenomenon is a syntactic construction, called *The Absolute Dative*, consisting of a noun or pronoun and a participle, both in the dative case. The author has divided the construction in two types: 1) *the Old Church Slavonic* and 2) *the Old Russian* one. In the first type the subjects of the construction and of the sentence are *different*. In the second one the construction and the sentence have *the same* subject. In the manuscripts the Church Old Slavonic type is more frequent than the Old Russian one. There are also many cases of irregular use of *the Absolute Dative*, which means that this construction was disappearing. The second phenomenon is *The Double Accusative*. In this construction the first accusative is a direct object, and the second accusative forms the nominal part of the predicate. The use of *The Double Accusative* is regular almost in all the 12 manuscripts. *The clauses with one negation* is the third phenomenon researched in this article. There are only two negations, used in such clauses: *nikto* (nobody) and *nikoli* (never). In modern Russian in such clauses *two* negations must be used. In our research we have come to the conclusion, that the use of all the three phenomena remained the same, as it was in the thirteenth century.